

Freya Janssen-Vos:

'HELP KINDEREN SPELEN'

Freya Janssen-Vos is een halve eeuw betrokken geweest bij het onderwijs aan kleuters en auteur van 'Basisontwikkeling'. In 2012 publiceerde ze 'Baanbrekers en boekhouders, herinneringen aan 50 jaar kleuters'; een historisch overzicht vanuit een persoonlijke terugblik. Het boek besluit met een aantal belangrijke conclusies en aanbevelingen. Lidy Peters interviewde haar over het verleden, heden en de toekomst van het kleuteronderwijs.

Tekst: Lidy Peters

Freya Janssen-Vos werd in de jaren '50 van de vorige eeuw door de nonnen in 's Hertogenbosch opgeleid als kleuterleidster in het gedachtegoed van Fröbel. Muizentrapjes vouwen, matjes vlechten, mozaïek leggen, met blokken bouwen: alle activiteiten moesten kleuters volgens precieze stappen worden aangeleerd. Ze kwam te werken op een Nutskleuterschool bij een oudere leidster die de kinderen veel vrijheid gaf en dacht: 'Zo kan het dus ook!' Janssen-Vos: 'Ze liet mij gewoon mijn gang gaan hoor en had waarschijnlijk wel haar bedenkingen, maar zo kwam ik van de methodiek los. Al die Fröbel-activiteiten hebben heus hun waarde gehad, maar waarom blokken in een bepaalde reeks nou wel of niet pasten, ontging de kinderen.' Janssen-Vos werkte negen jaar als leidster en als hoofdleidster in drie kleuterscholen. Daarnaast studeerde ze pedagogiek en vervolgens werkte ze bij het Nutsseminarium als praktijkmedewerkster voor het kleuteronderwijs. Ze startte in het FLOS-project (over Flexibele organisatie in de school) toen het tijdperk aanbrak dat overal kritiek ontstond op het kleuteronderwijs.

Welke ontwikkelingen vonden er in de jaren '70 plaats in het kleuteronderwijs?

'Er kwam kritiek op het feit dat er nauwelijks gespeeld werd. Als het al spel genoemd werd dan was het geen spel, dan waren het "geleide activiteiten". Nijkamp en Den Daas¹ hebben daar veel over geschreven en die kozen voor een andere beweging. Zij maakten het kleuteronderwijs wat los van de didactiek en streefden naar een pedagogisch verhaal om ten grondslag te leggen aan de activiteiten en de manier van werken. Dat wilden zij opnieuw bespreken, duidelijk maken en uitwerken. Het was een nieuwe kijk uit

eigen kring die ik heel positief vond. Tegelijkertijd begon in het land het bewustzijn te groeien dat kinderen niet allemaal gelijk zijn. Er werd veel aandacht gegeven aan kinderen die in economisch moeilijke situaties moesten opgroeien. Het woord "achterstanden" werd geloof ik nog niet in de mond genomen, maar er ontstond doordrongenheid van het feit dat die groep meer nodig had dan het werken met materialen. Het was voor het eerst dat ook de wetenschappelijke wereld interesse kreeg in het kleuteronderwijs. Ook kwamen er Schooladviesdiensten en opeens verschenen er allerlei ontwikkelings- en taalprogramma's die vaak neerkwamen op trainen, drillen, oefenen.' Janssen-Vos doelt onder meer op: Het GEON (Gedifferentieerd Onderwijs), het IPA (Innovatie Project Amsterdam), het OSM (Onderwijs Sociaal Milieu), OALT (Onderwijs in Allochtone Levende Talen), het OAB (Onderwijs Achterstanden Beleid), het Curriculum Schoolrijpheid vande Nijmegen Universiteit. Zelf mocht zij een speelleerprogramma ontwerpen voor het kleuteronderwijs, KIOSK genaamd. Janssen-Vos: 'KIOSK was toegespitst op een bredere didactiek en werkwijze voor de dagelijkse praktijk: breder dan de compensatieprogramma's. Een van de kritiekpunten op het toenmalig kleuteronderwijs was dat iedereen het over vrije keuze en spel had, maar in werkelijkheid was het tegendeel het geval. De hele dag stond onder de hoede van de leidster die alles bedacht had en voorbereid en klaar had gezet en dat alles onder het mom van spelen.' In 1975 resulteerde haar werk in de reeks 'Werken met kinderen', bestaande uit vijf werkboeken en een handleiding. Geen vaststaand programmavoorschrift maar een raamwerk waarmee de kleuterleidster een eigen plan kon maken en waarin de begeleiding van de leidster net zo belangrijk was

¹ C. den Daas schreef o.a. een serie studieboeken voor opleidingen voor het kleuteronderwijs. M. Nijkamp was pedagoog en docent aan het Nutsseminarium.

Foto: Fotografie Hanneke Verkleij

'DE LEEFWERELD VAN KINDEREN IS IMMERS VERANDERD, ZE HEBBEN VEEL MINDER MOGELIJKHEDEN OM ZELF TE SPELEN EN DE HORT OP TE GAAN'

als materialen en activiteiten. De leidster moest mogelijkheden bieden voor exploratie, gesprekken voeren met de kinderen, doelgericht werken en evalueren wat er gaande was. Achteraf gezien een voorloper van 'Basisontwikkeling' dat Janssen-Vos later bij het APS zou ontwikkelen en waarin spel centraal staat. Jaren later constateerde ze dat Van Calcar met het Innovatie Project Amsterdam eigenlijk precies had gedaan wat zij later met Basisontwikkeling zou doen. 'Ik vond het echt een schande dat ik dat zo laat ontdekte. Van Calcar was de enige die een andere koers koos dan de compensatieprogramma's en had wel wat meer waardering kunnen krijgen in het land. Het werd afgedaan als "niet te controleren", de effecten waren moeilijk te zien maar dat was met al die programma's het geval!'

Ondertussen vond er ook nog een grote onderwijsinnovatie plaats: de kleuterschool en lagere school maakten plaats voor de basisschool. Welke ontwikkelingen bracht dat met zich mee voor het kleuteronderwijs?

'Er werd natuurlijk al heel lang nagedacht over nieuwe onderwijsvormen voor 4- tot 12-jarigen en ik was enorm blij met de basisschoolgedachte! Die erkende eindelijk dat er grote verschillen tussen kinderen bestaan. Dat je niet kunt zeggen dat een kleuter geen kleuter meer is als 'ie zes jaar oud is. Of andersom: dat er opeens een ander schoolsysteem moet beginnen omdat 'ie zes jaar oud is. De bedoeling was dat het echt één geheel zou worden in een doorlopende lijn.'

Ik herinner mij de vrees van kleuterleidsters het onder spijt te moeten delven en te worden opgegeten in een schoolsysteem...

'Dat is de schuld van de ontwerpers. Het innovatieplan zat goed in elkaar maar er stond nergens beschreven hoe die doorlopende ontwikkeling uitgevoerd ging worden. Men is vergeten bijzondere aandacht te geven aan de kleutergroepen. Bergen werk zijn verzet en er zijn kapitalen uitgegeven; invoeringsprogramma's werden gemaakt die scholen konden gebruiken om aan de basisschool te werken, er was grootschalige nascholing voor leerkrachten. Maar het ging nauwelijks over kleuteronderwijs. Het meeste aanbod ging over leren lezen, over rekenen en wiskunde. Dat is de eerste misser geweest. De tweede misser is dat niemand zich gerealiseerd heeft dat die kleuterleidsters in het duister moesten tasten: hoe gaan wij dat dan doen, ze zullen toch niet bedoelen dat wij er vast mee beginnen? Er was helemaal geen aandacht voor die grote groep vrouwen in het kleuteronderwijs, de grootste innovatieve fout die je maar kunt bedenken. En de derde misser: er waren te weinig voorbeelden van de aansluiting tussen en de overgang van het kleuteronderwijs naar de groepen 3 tot en met 8.'

Het werd van bovenaf bedacht maar in feite werden de scholen aan hun lot overgelaten?

'Het lukte scholen niet om het klassikale systeem los te laten en het lukte ook niet om echte teams te vormen met kleuterleidsters en leerkrachten, want er was tussen die twee groepen een aversie gecreëerd.' Janssen-Vos werkte inmiddels zelf bij het APS. Ze was niet betrokken bij het invoeringstraject maar kwam wel op de scholen en zag wat daar speelde. 'Het is onbegrijpelijk en ook onvergeeflijk dat er niets is ondernomen om scholen te stimuleren, of zelfs te verplichten, de intentie van de basisschool te realiseren. De rol van de inspectie is moeilijk in te schatten en het is lastig evalueren als je niet goed weet wat de insteek is geweest en welke prestaties geleverd zouden moeten worden. Wat de inspectie en andere evaluatoren wel hebben gedaan is de conclusies op tafel leggen. En daar bleef het bij. Zo is in feite de basisschool bewust de nek om gedraaid. Later begreep ik, maar dat zul je nergens terugvinden, dat er intussen al aan de plannen werd gewerkt voor wat nu VVE heet. Omdat er nog steeds geen goede oplossingen waren gevonden voor kinderen uit andere culturen, is een omslag gemaakt naar een volstrekt tegengestelde aanpak: alle kinderen die het door (achtergrond-)omstandigheden niet gaan redden in een klassikale groep 3, bij elkaar zetten om ze een voorsprong te geven. Een voorsprong! Stel je voor: kinderen die volgens leerkrachten tekorten vertonen in vergelijking met wat zij verwachten van hun vaardigheden, zet je bij elkaar en je oefent systematisch de vaardigheden die ze voor groep 3 nodig hebben. Als je dat flink aanpakt hebben ze hun achterstand in een jaar ingehaald. Dat was de veronderstelling, we weten nu wel beter. Het VVE-beleid leek een monster met een waterhoofd te worden.'

Toch neem je in je boek duidelijk stelling tegen de stroming die roept: 'de oude kleuterschool moet terug!' Jij zegt: er moest toen iets veranderen en er moet nu iets veranderen.

'Ja, natuurlijk. De leefwereld van kinderen is immers veranderd, ze hebben veel minder mogelijkheden om zelf te spelen en de hort op te gaan. Daar ligt nu een opdracht voor

4 AANBEVELINGEN:

1. Maak meer werk van de derde weg (geen knellende structuur/systematiek).
2. Neem pedagogische verantwoordelijkheid.
3. Leg de sleutelrol in handen van de leerkracht.
4. Ga niet uit van achterstanden of tekorten, maar van mogelijkheden en het opbouwen van ontwikkeling.

de scholen: om kinderen te helpen spelen en de wereld te verkennen. Dat is een pedagogische taak die niet altijd bewust in de kleutergroepen aanwezig is geweest. Aan de andere kant moet erkend worden dat lezen en schrijven niet voorbehouden is aan groep 3. Dat jonge kinderen daar al veel eerder mee bezig willen en kunnen zijn. Dat vraagt om spelactiviteiten waarin kinderen in aanraking komen met geschreven en gedrukte taal en met hoeveelheden en getallen.'

In de jaren '90 waren zowel de Duitser Jürgen Zimmer, die een curriculum voor 'Lebensnahes Lernen' ontwikkelde, als de Vlaming Ferre Laevers, grondlegger van Ervaringsgericht Onderwijs (EGO), grote inspiratiebronnen voor Janssen-Vos. Zij kwamen met nieuwe inzichten en stelden de vraag 'wat is goed onderwijs voor jonge kinderen?' Hun antwoord: 'kinderen moeten het hebben van mensen waarmee ze kunnen communiceren, kinderen kunnen zelf hun interesses vinden in een rijke leeromgeving en je moet ze het vertrouwen geven dat ze dingen doen die goed voor ze zijn!' Daar tegenover bleven mensen zoals Van Kuyk² programma's ontwikkelen waarin kinderen alle vaardigheden stapsgewijs moesten doorlopen. Janssen-Vos is daar, tot op heden, geen voorstander van.

In alle onderwijsprogramma's voor jonge kinderen die vanaf de jaren '90 tot stand zijn gebracht, van brede curricula zoals Basisontwikkeling tot trainingsprogramma's voor kinderen met achterstanden, brengt Janssen-Vos een ordening aan die uitgaat van de vraag wie het onderwijs 'maakt' of 'maken':

- * *kindvolgende* benaderingen waarin het vooral de kinderen zelf zijn die de activiteiten bepalen;
- * de *leerkrachtbepaalde* benadering waarin de leidsters en leerkrachten daarover beslissen;
- * de *bemiddelende* benadering waarin de leidsters en leerkrachten dat samen met de kinderen doen.

In autonome ontwikkeling gelooft Janssen-Vos niet en evenmin wil ze voorbijgaan aan de spontane ontwikkeling die in zelfgekozen activiteiten plaatsvindt. Het moge duidelijk zijn dat haar voorkeur naar de derde benadering uitgaat.

8 CONCLUSIES VAN JANSSEN-VOS NA 50 JAAR KLEUTERONDERWIJS:

1. Terug naar het kleuteronderwijs van voor de jaren '80 hoeft en kan niet meer.
2. Te weinig aandacht voor het kleuteronderwijs? Integendeel!
3. Er wordt te weinig gebruik gemaakt van ervaringen uit het verleden.
4. Er wordt te gemakkelijk over achterstanden gesproken.
5. Recente benaderingen laten nog steeds een tweedeling zien.
6. De invoering van de basisschool is in essentie een baanbrekende onderwijsverbetering.
7. De adviezen van de Onderwijsraad verdienen een kritische reactie.
8. Recente maatregelen halen de onderwijsverantwoordelijkheid weg bij de school en leerkrachten.

Hoe moeilijk is het voor kleuterleerkrachten om niet van een achterstand te spreken als een vierjarige nog nooit een kleurpotlood of schaar heeft vastgehouden of niet beschikt over basale woorden om kenbaar te maken wat hij wel of niet wil?

'Ik ben van mening dat je kinderen niet moet verdelen in een groep die al veel kan en een groep die veel tekorten vertoont. Alle kinderen verdienen een rijk spelgericht aanbod en hulp bij wat ze nog niet kunnen. Ga nooit uit van tekorten maar van het opbouwen van mogelijkheden.'

Met het verdwijnen van de KLOS'ers uit het basisonderwijs gaat ook kennis over jonge kinderen verloren; in de pabo-opleiding staat het jonge kind niet bepaald breed ingeroosterd. Wat moeten kleuterleerkrachten volgens jou weten of kunnen?

'Iedereen zal komen aandragen met de ontwikkelingspsychologische kant. Nou, dat is gewoon een stuk van het vak. Maar *omgaan* met jonge kinderen en *in actie* zijn met jonge kinderen, daar moet je het nodige van weten. Hoe praat je met kinderen? Wat zie je? Je moet te weten kunnen komen wat een kind bezighoudt, zelf keuzes kunnen maken. Wat heeft dit kind nou het meeste nodig *samen met mij*? Je moet altijd jezelf erbij betrekken. Leerkrachten moeten vooral pedagoog zijn en pas dan didacticus.'

Zie voor Basisontwikkeling www.de-activiteit.nl van het Landelijk centrum voor Ontwikkelingsgericht Onderwijs.

BRON:

'Baanbrekers en boekhouders, herinneringen aan 50 jaar kleuters'. Van Gorcum, ISBN 9 789023250142